
RAINER M. JÁNOS

SOMFAI JÁNOS, AZ ELFELEDETT „FORRADALMÁR” (ÉLETÚTVÁZLAT)*

Somfai Jánosra az Eszterházy Károly Egyetemen folyó régiótörténeti kutatás irányította figyelmemet. 1918–19-ben, a forradalmak idején a korábban Tiszapárti *Egri Ujság* szerkesztőjeként, majd főszerkesztőjeként dolgozott – e szerepében bízvást tekinthető a helyi történések legjobb, legtöbbet idézett krónikásának.¹ Feladatának azonban nem csak, sőt nem is elsősorban az egri események rögzítését tekintette. Meggyőződéses szocialistaként érkezett Egerbe 1918 kora őszen, ahol korábban és 1919 után sohasem élt. Ez a tanulmány azt vizsgálja, milyen életutat járt be a forradalmi újság szerkesztője – a forradalmakig. Fő forrásai az író Somfai János művei. A tanulmány kitekintése röviden áttekinti azt, ami e sorok írásakor 1919 utáni pályafutásáról tudható.

Somfai János 1871-ben Budapesten született Stromfeld Jánosként. Édesapja, idősb Stromfeld János a budapesti Schlick Gépgyár (utóbb Schlick-Nicholson, a Ganz Hajógyár egyik elődvállalata) mérnöke volt. Idősb Stromfeld Jánosnak első házasságából két gyermeke született, közülük az első János volt. Az apa özvegyen maradván hamarosan újra megnősült, második felesége, Táboroszy Johanna egy sok ágon mérnökökből, építészekből álló család sarja volt. Ebből a házasságból is egy fiú született elsőként, 1878-ban: Stromfeld Aurél, a Monarchia hadseregének vezérkari ezredese, a bécsi hadiakadémia, a Kriegsschule taktikaprofesszora, sikeres magasabb egységparancsnok a világháborúban – s még nevesebb, mint utóbb a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének vezérkari főnöke.² Idősb Stromfeld János 1884-ben halt meg. Hogy elsőszülött fia

* A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.1.-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatta.

1 Lásd erről szóló összefoglalómat, *Rainer M. János: 1918–19 egri krónikása*, Somfai János. In: 1918–19 – vég és kezdet. Szerk. Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger 2019. 215–229.

2 Stromfeld Aurélról és a Stromfeld családról lásd *Földes Péter: Így élt Stromfeld Aurél*. Móra, Bp. 1979. Stromfeld-Somfai János életútjáról összefoglalóan először irodalmi szempontból írt a vajdasági Péchy-Horváth Rezsó (Pásztortűz, 1924. 6. sz. 325–327.). Magyarországon több évtizedes szünet után a kitűnő sportújságíró, Feleki László „fedezte fel” (*Feleki László: Egy elfelejtett szocialista író: Somfai (Stromfeld) János. Élet és Irodalom*, 1971. márc. 20. 8.). Lásd még *Szecska Károly: Akiről az egriek is elfelejtkeztek*. Heves Megyei Népújság, 1971. ápr. 10., *úő: Szocialista sajtónk múltjából – Somfai János egri évei*. Heves Megyei Népújság, 1978. nov. 24., és legrészletesebben *úő: A szocialista újságírás úttörője volt. Somfai (Stromfeld) János Egerben 1918–19-ben*. Hevesi Szemle 16. (1988) 6. sz. 63–65. A Magyar Életrajzi Lexikon Somfai szócikke több apró pontatlanságot tartalmaz. Tömör, de pontos életrajza *Kalapis Zoltán: Életrajzi kalauz*. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból. III. köt. P–ZS. Forum, Újvidék 2004. 124–125.

milyen iskolákat végzett, nem tudjuk, de minden bizonnyal legalább érettségizett, hiszen élete nagy részében újságíróként és íróként tevékenykedett, ehhez a foglalkozáshoz pedig a lateiner műveltség hozzátartozott. Somfai gyermekkorát a tehetős középosztályi lét és a gyári környezet mellett minden bizonnyal az irodalmi ambíciók határozták meg. Hogy mikor lett anyakönyv szerint (is) Somfai (ha egyáltalán az lett!), nem ismert. Az *Egri Ujság* kolofonján szereplő név lehet ugyanis újságíró-írói álnév is. Ez szerepelt könyvein és újságcikkei alatt, ezért a továbbiakban e tanulmány is ezt a nevet használja.

Az 1871-ben született Somfai János, a későbbi szocialista, radikális reformer és forradalmár, 1918-ban a forradalom híveinek és résztvevőinek körében valószínűleg matuzsálemnek számított a maga negyvenhét életével. Idősebb volt a századforduló radikális és szocialista értelmiségi körének két legtekintélyesebb alakjánál, Jászi Oszkárnál és Szabó Ervinnél. Jóval idősebb az ő szellemi hatásuk alól világszerte ismert kritikai gondolkodóvá fejlődő Mannheim Károlynál és Polányi Károlynál. Tizennégy éves volt már, amikor Lukács György született. A Galilei-kör fiatalságáról, a kommünhöz csatlakozott ifjú értelmiségiek gondolkodásáról Lengyel József, de még inkább Sinkó Ervin rajzolt széles körképet³ – Lengyel huszonöt évvel volt fiatalabb Somfainál, Sinkó pedig ugyanabban az évben született, mint Somfai János Elemér nevű fia, a későbbi olimpikon atléta – 1898-ban. Somfai János emberi, férfiúi érése, politikai eszmélése és irodalmi tájékozódása az 1880-as évekre esik. Arany Jánossal gyermekként még találkozhatott a Margitsziget fái alatt, Vajda János és Mikszáth Kálmán voltak ifjúkora vezető írói. Ady Endre Új verseinek megjelenésekor már 35 éves, a *Nyugat* első számát 37 évesen olvashatta.⁴ Somfai János a kiegyezés korának gyermeke, családja története egy sikeres és átélte asszimilációé, németből magyarrá, amely mindazonáltal nem volt mentes nehézségektől. Apja korai halála után féltestvérei közül Aurél (katonai) pályaválasztásában nagy szerepet játszott az ingyenes állami (az ő esetében: alapítványi) felsőfokú képzés amúgy ritka lehetősége. Somfai János szocialista tájékozódását alighanem befolyásolta ez az életpályából leszűrt társadalmi süllyedésveszély. Egyelőre nem ismerjük pontos képzettségét, de ha például a kor szokásai szerint a műszaki- és orvostudományok iránt *nem*, az irodalom iránt viszont érdeklődő ifjúként jogi egyetemre járt, vagy bölcsészeti stúdiumokat folytatott is, doktorátust biztosan nem szerzett – címét élete során később a kisvárosi elit környezetében bizonyosan használta volna. De ennek nincs nyoma. Ugyanígy fontos formáló tényezők lehetnek esetleges műszaki felsőfokú tanulmányai, és mindenképpen az volt a gépgyár, ahová legalábbis tizenhárom éves koráig, gyermekként apja vezethette be. Somfai János, ha csak kiskamaszként is, de láthatott belülről gyárat, nem is akármilyent, hanem csaknem ezer munkást foglalkoztató, korabeli csúcstechnológiát

3 *Sinkó Ervin*: Optimisták. Történelmi regény 1918–19-ből. Magvető, Bp. 1979., *Lengyel József*: Visegrádi utca. Magvető, Bp. 1972.

4 A kor irodalmáról, íróiról és irodalmi életéről legújabban lásd: A magyar irodalom története II. köt. 1800–1919. Szerk. Szegedy-Maszák Mihály – Veres András. Gondolat, Bp. 2007., különösen 445–723.

használó nehézipari üzem. Marx és követői ideáltipikus proletárjaikat valami ilyesfajta közegben képzeltek el. Ismerhetett, ha csak távolról is, munkásokat, emlékezhetett a műhelyek szagára. Leginkább persze a gyár vezetéséről, vezetőiről lehettek emlékei, akik között apja mozgott, s akiknek körében (gyermekként vacsorák macskaasztalánál, kamaszként családi és gyári ünnepeken stb.) meg-megfordulhatott. A korszellem és a társadalmi helyzet önmagában persze senkit sem lát el ideológiával, be kell tehát érni annyival, hogy mindezen tényezők szerepet játszhattak abban, hogy Somfai János, a fiatal hírlapíró már a 20. század első éveiben, saját harmincas évei elején már öntudatosan szocialistának vallotta magát.

* * *

Idáig azonban hosszú út vezetett. Somfai János első hírlapi cikkei ugyanis a *Magyar Állam* című katolikus egyházpolitikai napilapban jelentek meg 1891-től (vagyis húszéves korától), majd több-kevesebb rendszerességgel közölt tárcákat más budapesti lapokban is. A 19. század utolsó éve a kapitalista tömegsajtó viharos fejlődésének időszaka Budapesten. Az újságírók a nagyvárosi élet egyik jellegzetes, bár kis létszámú csoportját jelentették, sajátos életformával, viszonylag jó keresettel. A hivatásos szépírás és a zsurnalisztika éppen ebben az időben vált szét egymástól.⁵ Tárcáíróként Somfai egyik fő témája maga a város volt – számos írást jegyzett különféle középületekről, így a pesti belvárosi városrendezés során eltűnt (lebontott) kúriáról, vagy a lebontani tervezett Rókus-kórházról, a budavári Nagyboldogasszony-templom (Mátyás-templom) építéséről.⁶ Ezek az esszék arról árulkodnak, hogy írójuk tősgyökeres fővárosi, első tárcanovellái is jellegzetes fővárosi alakok, élethelyzetek könnyed leírásai. Utóbbiak ugyancsak 1891-től jelentek meg irodalmi igényű almanachokban és folyóiratokban.⁷ A műfaj és a korabeli sajtóviszonyok megengedték, hogy egyes írásai több helyen is megjelenhessenek – ugyanazon tárcák némi késéssel napvilágot láttak vidéki városok napilapjaiban is.⁸

Somfai irodalmi ambícióira vall, hogy tárcáiból 1895-ben, huszonnégy éves korában egy csokorra valót egy kis alakú könyvben jelentetett meg. A tárcanovella későbbi nagy magyar mesterei, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes és mások ekkor még csak elemisták vagy épp hogy kisgimnazisták; Móricz Zsigmond is csupán tizenhat éves. Somfai zsánerképeiben már ott gomolyog

5 A korabeli sajtó világáról lásd *Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Wolters Kluwer, Bp. 2016. 231–318.

6 *Somfai János: A régi Pest pusztulása*. Pesti Hírlap, 1896. júl. 24. 4.

7 Lásd például *Somfai János: Lázban*. Ország-Világ 12. (1891) 544–545., *uő: Házikó*. Ország-Világ 12. (1891) 578–580.

8 Például *Látomány* című tárcanovellája előbb a *Hazánk* 1903. július 12-i számában jelent meg Budapesten, majd a *Kecskeméti Friss Ujságban*, 1903. augusztus 25-én.

a századvég dekadens, némiképp szorongó életérzése, amely a mikszáthi idők kedélyes anekdotizmusát készül éppen felváltani. Kötete tizenegy elbeszélést tartalmaz, lényegében mind szerzője benső énjéről, többnyire szomorú és nyomott hangulatáról szól (az első novella címe: *Bénán*): a feleslegesség, az üresség, a fáradtság ábrázolása. *Spleen*, kissé finomkodó, de alapjában olvasható mondatokban. Mindennek egyik oka a nagyvárosi életforma – egyik megoldása pedig a kivonulás, a menekülés. Ezt a gondolatot tartalmazza az eléggé átéltnek tűnő, hihetleg önletrajzi elemekre épülő *Fáradtság* című novella. Fiktív levelek sora ez egy baráthoz, akinek a főhős beszámol tavaszi érkezésről a *Nagy-Balkán*ynak nevezett kisvárosba. Nagy-Balkányt az Alföld legélénkebb, legmozgalmasabb városának mondják, de a szerzőnek, aki egyébként kétségtelenül újságíró, maga a csend. Itt szeretne pihenni, mert fáradt. „A főváros, ez az úgynevezett moloch, az izgalmas élet, a fárasztó éjjeli munka kiszítta belőlem az életerőt, a frissiséget. A küzködés meglazította idegrendszeremet, elszáritotta agyamat s egészen kimerített, elcsigázott. [...] Ez a hetenként kétszer megjelenő lap, a melyet szerkesztek, édes kevés munkát ad s jóformán csak a megjelenés előtti napokon, szerdán és szombaton van egy kis dolgom. A többi időmet úgy töltöm, ahogy akarom. – Ahogy akarom. Te tudod, hogy mit jelent ez a rövid mondat annak, akinek eddig mindig csaknem szakadatlanul a közönségnek kellett szolgálnia, s ezért a falánk modern szörnyetegért minden pillanatban készen lennie.”⁹ A lap kiadója azután megismerteti a helyi társasággal („ezt már megkövetelik az ostoba szokások s így hát teszem itt is, ott is a látogatásokat, végighallgatom a badarságokat, elszenvedem a leányok, asszonyok szemforgatásait.”¹⁰), beleszeret egy kislányba, aki hamarosan meghal.

A vidéki kapcsolatok e gondolatkísérlettől eltekintve csak a Pesten megjelent tárcák és talán más cikkek leküldését (és az értük járó honorárium felvételét) jelentették. A novella színtere, Nagy-Balkány ekkor még lehetett akár Szeged vagy Kecskemét (ahol biztosan megjelentek írásai) vagy bármely kisváros. Az elvágyódással szemben ugyanakkor a jelek szerint komoly fővárosi kötődések álltak. Somfai 1896-tól, alapításától tagja volt az Országos Pázmány Egyesület előljáróságának, amely a katolikus írók és hírlapírók „erkölcsi és anyagi támogatását” tűzte célul.¹¹ Ugyanebben az évben a katolikus családokat segítő egyesület titkárának választották.¹² Első kötetét a lapok röviden említették, de többnyire elismeréssel fogadták. Az *Ország-Világ*, első szárnypróbálgatásainak színtere ismertetésében úgy látta, „rutinirt újságíró tollára vallanak ezek a könnyed, rövid lélegzetű történetkék, a melyek a lapok tárczarovata számára készültek”, igaz, hozzátette: „talán több passzióval, mint sikerrel. [...] Kár, hogy Somfai nem elég kényes a témái megválasztásában s oly konvencionális tárgyakat is feldolgoz, minő a Lázbeszéd. Az asszony »rendetlenül hánykolódik ágyában«

9 Somfai János: Vázlatok. Rózsa Kálmán és neje könyvnyomdája, Bp. 1895. 72.

10 Uo. 74.

11 Lásd Religio – Vallás, 1896. 2. félév, 1–3.

12 Pesti Hírlap 1896. jan. 27.

és félrebeszél. A férj szemei »üvegesen merednek az asszonyra«, mivel a nő lázalmaiban elárulja magát s a kedvesét. Hanem azért, mikor a hűtlen »elcsendesül – végképen«, a megcsalt férfi csak ráhajtja mégis a fejét s »szaggatottan zokog.«¹³ A *Pesti Hírlap* szerint a *Vázlatok* „kétségtelenül talentumos író vezet be az irodalomba s mutat be a közönségnek. [...] Az apróságok mindegyikében van valami érdekes vonás, s itt-ott megcsillan a kedély is, kétségtelenné téve, hogy a fiatal szerző még sokkal jobb dolgokat is produkál s az írói gárdában méltó helyet foglal el.”¹⁴ Akadtak azonban ennél sokkal kedvezőtlenebb vélemények is. A *Magyar Szalon* szemleírója szerint a *Vázlatok* szerzője „valószínűleg újságíró ember. Erre vall, hogy a dolgai eléggé tisztességesen vannak megírva, anélkül, hogy egy pillanatra is irodalmi ízűek volnának. Olyan igénytelen, szín és mag nélkül való apróságok, aminőket az újságírás ezrivel termel és fogyaszt”.¹⁵ Az *Új Idők* kritikusa pedig a pesszimizmust kárhóztatta („nem lehetnek olyan kegyetlenül rosszak irodalmi viszonyaink, ha Somfai János kiadhatta kötetét – miért hát ez a nagy harag a társadalommal és az étellel szemben?”), de úgy vélte, „ifjúkori erények és ifjúkori hibák szép arányban vannak meg egymás mellett ebben a kötetben, aszerint, amint az egyik vagy másik túlsúlyra vergődik, lesz csak eldönthető: író-e Somfai János, vagy pedig nem?”.

A teljesítményen mennyiségi szempontból mindenesetre nem múltott. A tárca-kötet után 1897 és 1902 között három (!) regénye jelent meg, a *Hamlet asszonyság*, a *Töviskoszorú* és a *Golgotha*. Az első még keltett némi lagymatag visszhangot – a *Magyarország* szerint Somfai „próbálkozása eléggé sikerült. Regényének főalakja: a szerelmes asszony jól megrajzolt alak, a jellemfestés jó s a lélektani motívumok igazságosak”.¹⁶ A *Pesti Napló* úgy vélte, „érdekesen megkomponált történet, élénk bonyodalom és csinos nyelv: ezek a fiatal író kvalitásai [...] lélektani elemzés, mélyebb megfigyelés nem bántják; beéri ő azzal, hogy szabatosan és csinosan elbeszél. A címlapon egy zöldruhás hölgy látható, ki egy kicsit emlékeztet Grévin torzképeire”.¹⁷ A másik két regény viszont említés nélkül maradt – amivel ki is hullott az irodalmi emlékezetből.¹⁸ Somfai 1898-ban megpróbálkozott egy irodalmi (saját megfogalmazása szerint „társadalmi és kritikai”) folyóirat indításával is *Közvélemény* címmel, ám a periodika a következő évben megszűnt. Tartalmára

13 Ország-Világ 1895. dec. 29.

14 Pesti Hírlap, 1895. szept. 4.

15 Magyar Szalon, 1895–1896. 1. sz., 197.

16 Magyarország 1998. szept. 28.

17 Pesti Napló, 1898. aug. 25.

18 Somfai János műveinek legteljesebb felsorolását lásd Magyarország vármegyéi és városai. 12. k. Torontál vármegye. Szerk. Borovszky Samu. 293–294. Megjegyzendő, hogy Somfai részt vett a kötet összeállításában, így az adatokat saját maga szolgáltatta. Első három regénye nem lelhető fel az Országos Széchényi Könyvtárban. A Magyar Könyvészet 1886–1900 (szerk. Petrik Géza, Budapest, 1908) tartalmazza a *Hamlet asszonyságot*, a másik kettőt nem, míg *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái* (12. k. 1234–1235.) – egyébként Petrikre hivatkozva – egyik regényéről sem tud.

kizárólag a lapokban megjelent rövid hírekből, előfizetési felhívásokból következethetünk – ennek alapján egyetlen szerzője sem került a mégoly tág irodalmi kánonba. Pályakezdése után egy évtizeddel Somfai János lényegében maradt, aki volt: könnyűtollú újságíró, novellista, akinek irodalmi áttörése elmaradt. Nyilván ezért (is) döntött úgy, hogy elköltözik Budapestről. Hozzájárulhatott ehhez egy magánéleti, egzisztenciális szempont is. Somfai 1895-ben megnősült, s a következő években négy gyermeke született. Felesége súlyos és hosszan tartó betegség után halt meg 1903 szeptemberében – népes családja eltartásához és felesége gyógykezeléséhez a szabadfoglalkozású újságíró szerepét (és jövedelmét) célszerűbb volt felcserélni egy vidéki lap szerkesztői állásával.¹⁹

A *Torontál* című nagybecskereki napilappal valószínűleg korábban is volt kapcsolata, 1902-ben mindenesetre a fővárosból Torontál megye székhelyére, Nagybecskerekre költözött.²⁰ A *Torontál* indítása körül, annak idején, 1872-ben még a vármegyei közigazgatás vezetői és a helyi Deák-párt ügködtek. A *Torontál* persze függetlennek nevezte magát, de valójában kormánypárti volt.²¹ Többnyire Pestről „lecsábított” tapasztalt újságírók készítették, a szerkesztőség pedig az akkori szokások szerint kezdettől fogva érdeklődött az irodalom iránt is. 1892-ben az addig hetente kétszer megjelenő újság napilap lett, s akkor vette át a főszerkesztést Brájjer Lajos, a helyi (német nyelvű) sajtó nagy tekintélyű szerkesztője. Amint Somfai a napilap húszéves történetére visszatekintő írásában utalt rá, a munkatársi gárda gyakran változott, mert a fővárosi újságírók nem nagyon bírták az ottaninál több munkát, amely – szerinte – „hihetetlenül gyors, és amellett vidéken kétszer annyi körültekintést, tapintatot, megfontolást igénylő”. A *Torontálnál*, írta Somfai, „órák alatt egész napi munkát kell(ett) elvégezni és minden munkát elvégezni, ami a közönség érdeklődésének, újságszomjának kielégítéséhez szükséges. A napisajtónál nem lehet restáncia, itt ami újság, mindent föl kell dolgozni, ha megszakad is belé az újságíró és szerkesztő”.²² Nagybecskerek egyike volt annak a 233 településnek, ahol a 20. század elején Magyarországon lapot adtak ki. Ám egy ekkora városban (huszonötezer fő körüli lakossággal) a hivatásos újságírók száma tíz alatt volt. „A vidéki lapok jellege meglehetősen hasonlatosságokat mutatott:” – írja Buzinkay Géza – „a kormánypártiak vezércikkeit a félhivatalos kormánylapból vágták össze, és csak az ellenzéki lapok készültek a helyszínen, ezek viszont többnyire alacsonyabb színvonalat képviseltek.”²³ Lengyel Ernőt idézi, aki „a gyenge színvonalat három tényezőre vezette vissza: a kevés színvonalas újságíróra, a helyi élet szűkös eseményeire, illetve arra, hogy

19 Somfai házasságáról lásd Fővárosi Lapok, 1895. máj. 21. Felesége haláláról több újság is beszámolt, például a Budapesti Napló 1903. szept. 24. Nem sokkal ezután legnagyobb gyermeke, a nyolcéves Rózsi ugyancsak meghalt, lásd Budapest, 1904. jún. 5.

20 *Németh Ferenc*: A nagybecskereki sajtó története 1849–1918. Forum, Újvidék 2004. 40. – Nagybecskerekéről ebben az időszakban lásd *Várady Tibor*: Zoknik a csilláron, életek hajszálon. Történetek az irattárból. Magvető, Bp. 2014.

21 *Németh F.*: A nagybecskereki sajtó i. m. 27–30.

22 *Torontál*, 1912. jún. 1.

23 *Buzinkay G.*: A magyar sajtó i. m. 241.

kevés dolgot mert megírni az újságíró, amire a vidéki társadalmi feltételek kényszerítették. 'A mai vidéki sajtó nem a kapitalizmus fáján nőtt ki' – ellentétben a budapestivel.²⁴

Alig érkezett meg Nagybecskerekre, a helyi Deák-féle színtársulat színre vitte Somfai *A szekrény titka* című zenés bohózatát. Saját lapja, a *Torontál* nagy sikerről tudósított, a fiatal Fülep Lajos viszont az ellenzéki *Nagybecskereki Hírlapban* úgy vélekedett, hogy „a darab annyira hülye, hogy nem is tartjuk érdemesnek vele foglalkozni”.²⁵ Sem a zenés színmű, sem Somfai más, megjelent és Becskereken előadott drámái nem kerültek eddig elő.²⁶ Irodalmi kudarcai nem szegték alkotókedvét, 1903-ban ugyanis újabb kötetre való írást adott ki, immár a nagybecskereki Pleitz nyomdánál.²⁷ A címadó *Kutyavár* egy körülbelül nyolcvan oldalas „regényes korrajz Mátyás király korából”. A romantizáló, függetlenségi szellemű történelmi regénykezdemény szerelmi történet, az udvari intrika és a fiatal király elleni politikai merényletkísérlet közegében leírva. Az elégedetlen nagyurak konspirációját természetesen Habsburg Frigyes mozgatja a háttérből. A lendületes kezdet után a szerző türelme láthatóan elfogyott – a *Kutyavár* kurtán-furcsán ér véget, amikor a tervezett királygyilkosság csúfos kudarcba fúl. A hozzá fűzött novellák mozgalmasabbak, drámaibbak, mint a *Metszetekbeliek*. Somfai ezúttal kaszinó, kártya, öngyilkosság témaköreiből merített; jellegzetesen a fővárosi életről szólt, a nagyvárosi teret benépesítő alakokat villantott fel történeteiben. Közülük a legérdekesebb (legalábbis tárgyunk szempontjából) *A vörös lámpásnál* című. Egy kávéházi úri társaság annyira unatkozik Pesten, hogy elhatározzák: kimennek a Külső-Csömöri útra egy kocsmába, ahol, mint hírlík, „olyan munkásféle emberek” vannak. Látogatást tesznek tehát a város (és a városi társadalom) peremére. A *Vörös lámpás* vendégei valóban mások, mint ők, és ezért némiképp ellenségesen fogadják őket. Egyikük egyenesen „izgató beszédet” mond a többinek, ami „valami szociálista ízű diskurzus lehetett”.²⁸ Egyik-másik részlet elhalaltszik a kissé kaptos kiránduló kompániához, ilyesfélék, mint „büszke vagyok a szegénységemre”, vagy „én a nép közül való vagyok, a fönséges nép közül”. Végül aztán mégis együtt folytatják az iddogálást, sőt, össze is barátkoznak. A „szociálista” szónok pedig búcsúzásképpen így szól egyikükhöz: „Szervusz, én is nemes ember vagyok, az apám főszolgabíró volt”.²⁹

Eleddig semmi nyomát nem láttuk annak, hogy az ifjú újságírónak bármiféle kritikai viszonya lenne a fennálló társadalmi renddel, politikai vélemény

24 Uo. 241–242. Lengyel Ernő 1910-ben jelentetett meg könyvet a sajtó szociológiájáról.

25 Idézi *Németh F.*: A nagybecskereki sajtó i. m. 106–107.

26 *Feleki L.*: Egy elfelejtett szociálista i. m. úgy tudta, hogy a *Hamlet asszonyság* Somfai drámáit tartalmazta, s valószínűleg ennek nyomán nevezi a Magyar Életrajzi Lexikon az 1898-as budapesti kiadású regényt *drámakötetnek*.

27 *Somfai János*: *Kutyavár és más apróbb históriák*. Pleitz Fer. Pál könyvnyomdája, Nagybecskerek 1903.

28 Uo. 158.

29 Uo. 161.

ugyanis meg sem jelent a novellákban. Pontosabban, a *világgal* sok baja volt, ám ezekre tisztán egyéni életproblémaként reflektált, semmiképp sem politikai vagy éppen osztályalapon. A *Vörös lámpásnál* az első jelzés arról, hogy Somfai János gondolkodása ebben az irányban változott.

A nagybecskereki sajtó monográfiája, Németh Ferenc arról ír, hogy Somfai „szocialista íróként” érkezett a Bánátba – ennek azonban, mint láttuk, írásai-ban alig van bármi nyoma. Ellenkezőjének annál inkább. A kormánypárti lap segédszerkesztőjeként láthatóan elhelyezkedett a kisvárosi establishmentben. 1903-ban a helyi *Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület* titkára lett. Nagybecskereken ebben az időben közel egyforma számban éltek magyarok, szerbek és németek.³⁰ Az egyesületet (már eredetileg az 1875-ben létrejött Nagybecskereki Polgári Magyar Olvasókört is, akárcsak a *Torontált*) a vármegyei tisztikar hozta létre. 1883-ban még csak 49 tagja volt, egy 225 kötetes kölcsönkönyvtárral. 1884-ben ez a kör mondta ki, hogy megalakítja a Torontál Vármegyei Magyar *Nyelvterjesztő* és Közművelődési Egyesületet, de abban az évben nem jött össze az alakuláshoz szükséges 25 tag. Ezért csak a következő évben, 1885-ben alakultak meg mintegy 200 taggal, s az olvasókör időközben lassan gyarapodó (ekkor már 320 kötetes) könyvtárával. Az egyesületet a korabeli nemzetpolitika céljaival összhangban hozták létre, vagyis a nyelvi és kulturális magyarosítás eszközeként. Ezért szerveztek nyelvtanfolyamokat, jutalmazták a magyar tanárokat és szerveztek nyaralásokat szerb diákoknak például Szegedre, ahol magyar nyelvi közegben töltötték a szünidőt. 1904-ben lett Somfai az egyesület másod-, a következő évben első titkára – és ekkor vált az egyleti kölcsönkönyvtárból az első nagybecskereki közkönyvtár.³¹ Ugyanekkor olvasztotta magába a *Nagybecskereki Munkásképző és Társasegylet*et, illetve az ebből kinőtt *Nagybecskereki Szabad Líczeumot*, amiből azután 1905 után „megyei szabad líczeum” lett. Ez ismeretterjesztő előadások, irodalmi estek szervezését jelentette, elsősorban a téli időszakban, novembertől ápriliséig. Az egyesület elnöke a főispán, alelnökei az alispán és az állami főgimnázium igazgatója, igazgatója a vármegyei főjegyző, aligazgatója a megyei tanfelügyelő. Ilyen összetételű, a helyi politikai elitből álló tisztikárnál már abban az időben is természetes volt, hogy az egyesület adminisztrációját a(z) első titkár, azaz Somfai János „vitte”. Rá hárult az egész szervezőmunka, az előadásoké és a tanfolyamoké, a levelezés, a pénzügyek intézése és így tovább. Ő állította össze az egyesület éves beszámolóját (amit a közgyűlésen maga ismertetett), gondoskodott annak közléséről az egyleti Évkönyvben, aminek ugyancsak ő volt a szerkesztője.³² A

30 Az 1910-es népszámlálás szerint Nagybecskereknek 26 006 lakosa volt, ebből 9148 magyar, 8934 szerb, 6811 német, 456 szlovák és 339 román nemzetiségű volt.

31 A könyvtárhasználatról és az olvasás kultúrájáról lásd *Gyáni Gábor*: Az olvasás kultúrája. In: A magyar irodalom története II. i. m. 560–571.

32 A *Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület* tevékenységéről lásd *Negyedszázad 1885–1910*. A Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület emlékkönyve főnállásának negyedszázados évfordulója alkalmából. Szerk. Somfai János. Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület, Nagybecskerek 1910. A

kormánypárti napilap szerkesztőjének és a kormány művelődés- és nyelvpolitikai törekvéseit képviselő egyesület ügyvezetőjének aligha tesznek meg egy „szocialista” író.

Így gondolhatnánk – ám a helyzet ennél összetettebb. Somfai János, meglehetősen nem szocialistaként, s biztosan nem *szocialista íróként* érkezett Torontál vármegye székhelyére – de az biztos, hogy Nagybecskerekén tényleg szocialista író lett. 1906-ban ugyanis Pleitz nyomdájára egy vastkos regényt hozott ki a főszerkesztőtől, amelynek a címe kevés kétséget hagyott a tartalom felől. Ez Somfai fő műve, a *Forradalom*, amelynek főhőse, az író regénybeli alteregójának egyike maga jelenti ki, méghozzá rögtön a könyv legelején: ő szocialista.

A *Forradalom* címe ma militánsnak hat, mert a forradalom szó mindent felforgató társadalmi-politikai átrendeződésre és az azt kísérő erőszakra utal. A regény azonban elsősorban nem erről szól. Főszereplője, egy mérnök, kiváló, szakmájában országsszerte ismert szakember, precíz szervező – és meggyőződéses szocialista. A történet kezdetén harmincas éveit elején járó Szobránc István üzemvezetőként áll munkába a budapesti Homoród vasgyárban, amely 900 munkást foglalkoztat – körülbelül annyit, amennyit a Schlick Gépgyár, ahol Somfai édesapja dolgozott mérnökként. De nemcsak a tőkés nagyüzemet vezeti, hanem a szervezett munkásságot is: élükre állva hamarosan eléri, hogy az egyébként emberséges gyártulajdonos javítson a munkások szociális helyzetén. Az ehhez szükséges átszervezésekhez, vagyis a tőkés nagyüzem átstrukturálásához az üzemvezető mérnök pontos és részletes tervet készít, amely ki is állja a gyakorlat próbáját.

A regény nem a füstös és hangos műhelyekben játszódik, az üzemi környezet jobbára az üzemvezetői irodára, legfeljebb a gyárudvarra szorítkozik. A cselekmény nagyobb része társasági összejöveteleken, nagypolgári otthonokban zajlik, sőt vadászat is előfordul. Szerelmi történetről van ugyanis szó. Szobránc mérnök beleszeret Homoród Gyula vasgyáros szocialista érzelmű, komoly, különc és kissé korosodó (értsd: körülbelül huszonhárom éves...) lányába, Magdába, aki persze viszonozza érzelmeit. A mérnök elhárítja Magda nővérének, egy bankár (nem mellesleg a családi részvénytársaság vagyongazdálkodója) unatkozó feleségének érdeklődését, aki az egzotikus mérnököt szeretőjével kívánná. Homoród harmadik, legfiatalabb gyermeke egy fiú, aki külföldi tanulmányai végeztével éppen a gyárral ismerkedik Szobránc keze alatt – az ifjú ugyancsak szocialista elveket vall. Kezdetét veszi egy iparági mozgalom a munkaidő rövidítéséért, Szobránc ebben is kulcsszerepet vállal. De kiáll elveit a magánéletben is, a gyáros lánya megszökik vele, és együtt élnek formális házasságkötés nélkül. Párhuzamos szerelmi történetek is kibontakoznak, így az ifjabb Homoród és a gyári portás lánya, Kenderes Ilonka között (ez a lány is kedves, érdeklődő, ám, ellentétben Szobránc mérnök kedvesével, mélyen istenhívő, gyenge személyiség – nem is teljesül be a kapcsolat...), sőt két alkalommal is felbukkan a mérnök egy gimnáziumi osztálytársa, egy katolikus pap is, aki

ugyancsak halálosan és reménytelenül szerelmes egy asszonyba. Szobránc, az életforma-forradalmár hosszú monológban tárja elő nézeteit férfi és nő együttéléséről és papi nőtlenségről, melynek hatására a pap leveti a reverendát és megnősül.

A regénybeli Szobránc István azonban cseppet sem híve a forradalmi radikalizmusnak. Belátó, óvatos, reformer szocialista ő, aki élesen elutasítja az akcionizmust, a fölösleges vagy teljesíthetetlen követelésekért folyó harcot. Ezt legvilágosabban a könyv egyetlen munkás szereplőjével, egy Gömör nevű szakmunkással való vitájában mondja ki. Gömör a *sztrájk – mindenáron* híve, hiszen „a tőkét minduntalan, állandóan támadni kell, döntögetni, gyöngíteni”. „A mai társadalomban – vette át megint a szót Szobránc – a mai társadalom fegyvereivel kell nekünk is harcolnunk. ... Ma a tőke ellen csak tőkével lehet eredményesen harcolni. A munkásosztályt anyagilag szervezni, erősíteni kell, s ezért el kell fogadni a kapitalizmustól a munkásjóléti intézményeket is, amelyek szorongattatásában ad, mert ezek az intézmények a mi erőinket gyarapítják a további harcra.”³³ „A sztrájk a munkásságnak egyetlen erős és hatásos forradalmi fegyvere. Ezt az egyetlen fegyvert éppen eszméink és harcunk érdekében nem szabad elkoptatni. Ezt a fegyvert csak akkor szabad használni, ha komoly és nagy okok kényszerítenek rá bennünket s akkor szabad csak kihuzni hüvelyéből, ha tudjuk, hogy úgy sújthatunk vele, hogy az ellenfélt hódolásra kényszerítjük és a fegyverünkön csorba nem esik.”³⁴ A regényben két sztrájkot is kezdeményeznek – Szobránc mindkettőt ellenzi. Az elsőt azért, mert a követelésekre a gyár tulajdonosa ellentervvel reagál, amelyben elfogadja például a munkaidő valamelyes rövidítését. A másodikat, amely összezapásba torkollik, egy egyéni sérelem (Gömör elbocsátása és gyárból való kivezetése) váltja ki, és a munkások nagy része egyáltalán nem vesz részt benne. Szobránc ezt a vadsztrájknak induló, utóbb megszervezett megmozdulást is le akarja szerezni, és sikerrel is jár. Amikor megszületik a fia (házasságon kívül, így tehát törvénytelen gyermekként) a mérnök és Homoród Magda összeházasodnak, kibékülnek az idős gyárossal (aki időközben eladta gyárát) és a regény zárójelenetében mindannyian a mérnök sugárúti (!) lakásából tekintenek egy száz- ezres felvonulásra, amely a népjogokért szerveződött. „Ember ember hátán s megdőbentő rendben és fegyelemmel mozgott a félelmetes rengeteg tömeg. Csupa nyugalom, csupa béke a százezerfejű tömegben s ez a béke és nyugalom mégis úgy hatott, mint valami egekig ható forradalmi csatakiáltás. Szobránc megfogta apósa karját s lemutatott a tömegre s mintegy Homoródnak előbbi szavaira felelve mondta: – Nem, nem hiábavaló a küzdelem. Talán még korán van, de már hajnalodik. – Lent zengett az égreható szózat: Szabad lesz a jövő!”³⁵

33 *Somfai János*: Forradalom. Pleitz Fer. Pál Könyvnyomdai Műintézet, Nagybecskerek 1906. 126–127.

34 Uo. 332.

35 Uo. 368. – A felhangzó dal az úgynevezett (régebbi) Munkás-Marseillaise refrénjének utolsó sora, Gáspár Imre fordításában (az újabbat Csizmadia Ferenc írta; a ma ismert,

Somfai főhőse tehát nem lángszavú forradalmi (munkás)vezér, sokkal inkább egy osztálytudatos, komoly és rezervált (de nem titokzatos) Jókai-hős, akinek fellépéséből valósággal árad a természetes tekintély. Ennek forrása, a jellem mellett, nyilvánvalóan Szobránc mérnöki tudása. A technológiai és szervezési ismeretek letéteményesei, a mérnökök, ebben az időben az új, tehát racionális és tervezett társadalom hivatott vezetőinek tudták magukat. Olyan berendezkedés tervezőinek, konstruktőreinek és technikusainak, amely az egész társadalom kiszámítható javának érdekében szerveződik. Ez a tervezőmérnök-szocializmus annál érdekesebb, mert a korabeli szociáldemokrácia nem engedélyezte például a mérnökök szakszervezeti (és így pártbeli) tagságát. A regényhős kissé idealizált formában a pár évvel későbbi, 1919-es mérnök forradalmárok alakját előlegezi.³⁶

Somfai könyvének szereplői rengeteget beszélnek, nagyon komolyan vitatkoznak egymással, ezért a regény hemzseg a papírosízű téziszövegektől. Úgy tűnik, mintha a szereplők időnként hosszasan citálnának népszerűsítő szocialista broszúrákat.³⁷ Ebben természetesen Szobránc mérnök jár elől, ő képviseli ezt az oldalt. A másikon az öreg Homoród gyáros, valamint az idősebb Homoród-lány bankár férje áll, akivel Szobránc a regény leghosszabb, mintegy húszoldalas (!) közgazdasági vitáját folytatja. A főszereplő ezenkívül hosszú eszmecseréket folytat mozgalmi és a mindennapi életet érintő kérdésekről a szerző másik alteregójával, egy Csornay nevű íróval és újságíróval, aki nagyon jóakarátú, de teljességgel a polgári etika (és dekadencia) hatja át. A regény címe tehát egyáltalán nem a konkrét társadalmi vagy politikai forradalomra, sokkal inkább a gondolkodására utal, a gondolkodást átható szociális gondolat jelentőségére. Az új, forradalmi gondolkodás, úgy is mondhatnánk, hosszú *evolúció* eredménye leend. Ennek legvilágosabb megfogalmazása a regény dramaturgiai csúcspontján található, amikor a mérnök és a gyároslány megbeszéli, hogy akár a család beleegyezése nélkül, mindent maguk mögött hagyva is együtt akarnak élni. Ezt követően a főhős – immár egyedül – elgondolkodik, és erre jut: „Más asszony, ezer asszony talán kerékkötője lenne, Magdáról azonban tudta, hogy még inkább erősíteni fogja. Szobránc fölemelte a fejét s kifeszítette a mellét. Igen, csak tovább, tovább, hadd dúljon a forradalom a lelkekben, agyvelőkben, vesékben, szívekben, míg diadalmasan megszületik belőlük a jövő társadalma”.

A forradalom ezekben az években Nagybecskerekén távolról sem csupán a lapszerkesztő regényének címében bukkant fel. Inkább úgy tűnik, valósággal a levegőben volt. „Ha most kérdezzük, mi szüli a forradalmakat, mi az oka annak,

a francia himnusz hivatalos magyar szövege Jankovich Ferenc fordítása).

36 Erről lásd Péteri György: Engineer Utopia: On the Position of Technostructure in Hungary's War Communism, 1919. International Studies of Management & Organization 19. (1989) 3. sz. 82–102.

37 A magyar kommunista párt első, 1918–19-es értelmiségéről szóló kulcsregény, Sinkó Ervin *Optimistákja* nagyon hasonló írói technikával készült.

hogy némelykor évtizedeken, sőt évszázadokon keresztül egy falevél sem mozog, máskor meg a viharok csak úgy kergetik egymást, igen nehéz általános feleletet adni” – mondotta a Közművelődési Egyesület szabad líceumának előadásán Alexander Bernát filozófus, pesti egyetemi tanár 1911 decemberében.³⁸ „Mi tehát az új költészet?” – tette fel a kérdést ugyanott, csak pár héttel később az ifjú Kosztolányi Dezső, és így felelt rá: „Új és ragaszkodom ehhez. Tüntetés, gőg és forradalom lüktet benne, de érték is van, jellemző érték. ... Elkoptak a régi szavak, meghalványultak a régi rigmusok s az idegrendszernek új ingerekre van szüksége, hogy remegjen.”³⁹ Ahogyan Alexandernek és Kosztolányinak, Somfai regényhősének is úgy tetszik, mintha a gyökeres változás nemhogy közeledne, hanem egyenesen *ott van*, a tömegfelvonulásban éppúgy mint életérzésben, (új) költészetben, ingerekben és idegekben, de még a vesékben is. Nagyon valószínű, hogy a pesti előadókat hallgatván nem csupán az egyleti titkár, hanem kisváros művelt közönsége (de inkább annak egy része) is e forradalom beavatottjának érezhette magát. A 20. század első másfél évtizedét, s különösen az első világháborút megelőző évek értelmiségi diskurzusait megörökítő regények is arról tanúskodnak, hogy a forradalom egyszerűen valami gyökeres, és sok tekintetben mentális változás szinonimája volt, amelyben mondjuk a szabadkai vagy éppen a szentpétervári kávéházak és szerkesztőségek, szalonok és promenádok művelt középosztályi világa úgy marad meg, hogy közben megvalósul a földi megváltás is.⁴⁰

A *Forradalom* szocialista téziseit ma, több mint száz év távlatából és egy magát szocialistaként meghatározó politikai rendszer tapasztalatán átszűrve erősen didaktikusnak érezzük. Csakhogy más a helyzet – és ez a döntő – az egykorú befogadás szempontjából. Amennyiben a szövegek „által közvetített diszkurzív tartalmak megkérdőjelezik az uralkodó paradigmát, vagy legalábbis annak szempontjából periférikus igazságokat fogalmaznak meg – valamilyen egzotikus tapasztalatról tudósítanak”, s teszik mindezt *a maguk idejében*, akkor nem beszélhetünk didaxisról, hiszen azt „inkább a bevett igazságok elmondásával asszociáljuk”.⁴¹ Somfai János 1906-ban az irodalmi-esztétikai paradigmát aligha kérdőjelezte meg – regénye úgynevezett üzenete azonban olyasmit fogalmazott meg, amit a közérület aligha tartott bevettnek. Somfai javaslata nem kérdés volt, mint Alexander Bernáté, nem tiszta esztétikum és forma, mint Kosztolányié, hanem egy sokoldalú evolúció, az egyéni életstratégiától a munkás önszerveződésig, sőt, esetlegesen valamiféle osztályszövetségig, amelyben a technokrácia és a proletariátus mintegy közösen és szervezeten,

38 A Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület Évkönyve 1912. Szerk. Somfai János. Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület, Nagybecskerek 1910. 41.

39 Uo. 67–68.

40 A számtalan lehetséges példa közül csak kettő, Sinkó Ervin fentebb idézett *Optimistákja* vagy Alekszej Tolsztoj *Golgota* című trilógiájának első kötete, a *Növér*ek. Mindkét regény közvetlenül az események után, a húszas évek elején íródott.

41 *Hajdu Péter*: A Cholnoky dinasztia legendája. In: A magyar irodalom története II. i. m. 766.

sőt *tervezetten* számolja fel a tőkeviszonyt. Az az idegekben és agyakban dúló forradalom semmiféle erőszakos, felforgató társadalmi cselekvéssel nem jár, leginkább a közművelődési egyesület esti előadásain és regényolvasás közben élhető át.

Az írói áttörést és a sikert a *Forradalom* sem hozta meg Somfai Jánosnak. A *Vasárnapi Ujság* ismertetője ugyan elismerte, hogy „irány-regényt írni nem olyan könnyű dolog; a művészi elemeket úgy összeolvasztani a társadalmi, politikai vagy tudományos tendenciákkal, hogy az öntvény is nemes fém legyen, megőrizze fényének, csengésének tisztaságát, – próbára teszi a legerősebb írói tehetséget is”. Somfai „nagy anyagot hordott össze, alaposan megnézte a szocializmust minden oldaláról s ha felfogása nem valami egyéni és eredeti is, mindenesetre komoly tanulmányon alapszik. Csakhogy éppen az a baj: a tendencia elnyomja a regényt. A mese vékonyan csörgedezik, minduntalan el-elveszve a fejtegetések súlya alatt, az alakok pedig nem tudnak emberi formát öltetni, egy-egy iránynak, eszmének merev, automatikus képviselői lesznek. Ezt feledtetni nem lehet sem dialektikával, sem a színeskedő előadással. Úgy ültünk neki a könyvnek, hogy regényt olvasunk, pedig nem azt kapunk, hanem regény formájába burkolt publicisztikai fejtegetéseket. Ez pedig hybrid dolog, nem eléggé irodalom és nem eléggé publicisztika, – az eredmény csalódás és unalom”.⁴² A *Pesti Hirlap* hasonlóan szigorú volt: „A regény irodalmi szempontból a gyengék közé tartozik, cselekménye sablonos, alakjai merevek. Mint a szocializmus eszméinek hirdetése s a mai társadalmi rend ostorozása sem áll a kellő színvonalon, mert a szocializmus eszméit a magyarországi szocializmus álláspontjáról mérlegeli, amelyről tudva, hogy az eszmei szempontokból meglehetősen távol áll s csak azt a bár kétségtelenül jogos küzdelmet képviseli, melyet a munka folytat a tőke ellen”.⁴³ A szociáldemokrata párt elméleti folyóirata, a *Szocializmus* szemleírója még az író meggyőződését is kétségbe vonta: „Nem ismerem a könyv íróját, de fogadni mernék, hogy csak azért ismerkedett meg a pártunk belső életével, hogy ezt a regényt megírhasssa. Úgy tetszett neki, hogy egy vörös fedelű, »Forradalom« című könyv – pláne, ha regény, nagy kelendőségre és nagy tetszésre számíthat, ha a belseje is »vörös« témákról és »vörös« szellemben megírt dolgokról beszél. Ez a primitív spekuláció adott létet ennek a könyvnek, amely szomorú példája a mindenáron-szocialistáskodásnak”. A regény, ismeri el a kritikus, „pompásan tudja leírni pártmozgalmunk külsőségeit anélkül, hogy szelleméről tudomást venne. A szereplők elvtársnak szólítják egymást, de a végén a tőke és munka kibékülnek. Mint regény igen rossz ez a munka, de mint agitációs írás használható. A tömegeket iskolai nevelésük – sajnos – a külsőségek túlságos értékeléséhez szoktatta s ez a regény sok okos elméleti fejtegetésével alkalmas lehet egyik-másik nem-szocialista, de polgári értelemben véve »olvasott« munkás meggyőzésére”.⁴⁴

42 Vasárnapi Ujság, 1907. 1. sz.

43 Pesti Hirlap, 1906. dec. 30.

44 Szocializmus, 1907. 9. sz. 285–286.

Miután Brájer Lajos Fiumébe távozott lapszerkesztőnek, Somfai János 1908-ban átvette a *Torontál* főszerkesztését. Éppen abban az évben, amikor neve ezúttal nem íróként, hanem újságíróként országszerte ismertté vált. Sajtóperei, mint a korban minden valamirevaló hírlapírónak, neki is voltak korábban és később is. 1908-ban azonban egy ügye egészen a Kúriáig jutott. Somfai a *Torontál*-ban megírta, hogy egy környékbeli birtokos felgyújtotta a házát, biztosítási csalás céljából. A közlés a főszolgabíró hivatalos jelentésén alapult, ám a vád nem igazolódott. Ennek ellenére, mivel megjelölte forrását, Somfait a bíróság első- és másodfokon egyaránt felmentette. Az őt beperlő birtokos semmisségi panasszal fordult a Kúriához, amely helyt is adott ennek, megsemmisítette az ítéleteket és Somfait néhány heti elzárásra ítélte. Az ügy nevezetessé vált, Somfai beadvánnyal fordult az újságíró szakmai szervezetekhez, akik küldöttséget menesztettek az igazságügyminiszterhez, számos cikk született és az ítélet bekerült a *Büntető Jog Tára* című hivatalos közlönybe is.⁴⁵ Az eset nyomán a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége 1910-ben igazgatósági tagnak választotta Somfai Jánost.

Főszerkesztőként továbbra is írt cikkei mellett tárcákat, 1913-ban pedig újabb könyvvel jelentkezett. A *Két világ. Egy kapitalista és egy szocialista levelei és néhány* [sic] *novella* a szerző legfurcsább (s egyben utolsó) könyve. A másfél száz oldalas munka nagyobb részét, jó száztíz oldalnyit egy fiktív levélváltás, a címben jelzett szocialista és régi gyermek- és ifjúkori barátja, a kapitalista levélváltása. A „kapitalista” Somfai szövegében szereplője világlátását, ideológiáját s nem osztályhelyzetét jelöli. Ugyanis mindkét levelező egyaránt mérnök, együtt jártak a Műegyetemre, s időnként magánéleti szálakat is bele-beleszőnek a diskurzusba, ami amúgy a szocializmus elveiről és gyakorlatáról folyik. Somfai nem tett mást, mint hogy kiemelte, kissé kibővítette és átszerkesztette a *Forradalom* teoretikus párbeszédeit (olyan sok változtatásra nem volt szükség...), melyeket Szobránc mérnök és vitapartneri, a tőkés, a bankár és az író-alterego folytattak. Voltaképpen a szerző szocialista énje és kapitalista ellenpárja (ami ugyancsak ő...) vív itt gondolatpárbajt. A kapitalista kezdeményez: az egyetem elvégzése után neki gyára lett, míg a szocialista külföldre ment, évekre eltűnt, és most hazatérését úgy vették hírül, hogy valami könyvet írt, melyből kiderült, hogy szocialista lett. Hogy lehet valaki szocialista egyáltalán, kérdezi a gyáros, hiszen míg a szegény nyomorult érthetően lázad, addig mérnök barátja a nélkülözést nem is ismeri. A kérdéseket a továbbiakban is inkább ő, a kapitalista teszi fel, de a szöveg távol áll a katekizmustól: valódi, sőt csaknem arányosan

45 A tudósítást lásd *Torontál*, 1907. máj. 22. A Kúria ítéletét lásd *Büntető Jog Tára* 1908. 7. sz. 86–88. A legrészletesebben a *Népszava* írt az ügyről, amelyet a „nemzeti koalíciós” kormány elleni támadásra használt fel: „Annyi ereje sincs tehát a polgári sajtónak, hogy egy nyilvánvalóan észszerűtlen és jogilag is képtelen ítélet kireperálására sem tudja a kormányt rászorítani. Azt a kormányt, amely uralmát nagyrésztben ugyanezen polgári sajtó támogatásának, a polgári közvélemény ama vakmerő félrevezetésének köszönheti, amelynek nyomán nemzeti hősként ünnepelték a húsosfazék nyalka lovagjait”. *Népszava*, 1908. jún. 27.

kifejtett érvek és ellenérvek követik egymást. A tematika eléggé szerteágazó (a szellemi élet és mai társadalmi rend ellentmondásai, mozgalom és hivatal, a sztrájk értelme, a nők általános proletár helyzete, a nemzeti-nemzetiségi kérdés szocialista megoldása, a nemi élet, házasság és polgári család, nevelés és művelődés, vallásellenesség és ellenesség stb.); ahhoz mindenestre túl sok, hogy itt részletesen ismertessük. Fontos azonban rámutatni arra, hogy Somfai – bár az értekező műfaj ezt megengedte volna – egyszer sem jelöli meg forrásait (kivéve egy obskúrus statisztikai kiadványt), nem hivatkozik szocialista gondolkodókra, sem élőkre, sem halottakra, ahogy a korabeli munkásmozgalom politikai egyéniségeire sem. Számára láthatóan a legfontosabb a polgári házasság és család kritikája volt, s benne a nő – szerinte – általános proletár- és prostituált státuszával, illetve a monogámia hipokrizisével, ami – ugyancsak szerinte – alapvető ellentmondásban áll az emberi természettel. A *Két világ* társadalomkritikája a liberális Monarchiában természetesen gond nélkül megjelenhetett. Somfai azonban itt sem tett semmilyen felhívást, de még utalást sem bármiféle erőszakos azonnali változtatásra. Sőt a forradalom szó – jelzőként – az egész könyvben egyszer fordul elő: ott, ahol Jézusról, a „jámbor filozóf forradalmárról” beszél, aki „más, jobb társadalmi berendezkedést akart csinálni, amelyet azután kezükbe ragadván a hatalomra, befolyásra, vagyona áhítózó emberek, vallássá neveztek ki...”.⁴⁶

A *Két világ* is tartalmaz pár novellát, amelyekben ugyancsak megfigyelhető Somfai határozott szemléletváltása az első két kötethez képest. Ezek ugyanis mind erősen osztályharcos példázatok inkább, az elnyomatás és az alávetettségé, így semmiben sem hasonlítanak a korábbi szomorú elvágyódásbelengte lélekrajzokhoz.

Somfai „újralfelfedező” 1971-es cikkében Feleki László, aki a *Forradalom* című regényt leszámítva egy sort sem olvasott tőle,⁴⁷ viszont a *Népsport*, majd a *Képes Sport* főszerkesztőjeként jól ismerte Somfai János fiát, a kiváló atlétát, katonatisztet, utóbb atlétikai edzőt, Somfay Elemért, a következőképpen írja le Somfai János Egerbe kerülését: „1917-ben tarthatatlanná vált a helyzete Nagybecskerekén, felsőbb nyomásra 47 éves korában behívták, mint póttartalékost, írnok lett egy katonai büntetőintézetben. Egy év múlva betegsége miatt leszerelték, s ekkor kénytelenségből elvállalta egy egri papi újság szerkesztését”. Azonban a cikkből is kiviláglik, hogy Somfay Elemérnek a katonaiskola és tisztté avatása után (1918 szeptemberében már hadnagyként tüntették ki a piavei harcokban tanúsított bátorságáért⁴⁸) nem sok kapcsolata volt az apjával. Feleki leírása nyilvánvalóan az ő eléggé bizonytalan elbeszélésén alapul. Németh Ferenc

46 *Somfai János*: Két világ. Egy kapitalista és egy szocialista levelei és néhány [sic] novella. Pleitz Fer. Pál könyvnyomdája, Nagybecskerek 1913. 94.

47 Azt is sajátosan olvasta, mert szerinte például „a regény központjában (sic) egy sztrájk áll, az akkori, még gyengén szervezett munkásság harca a fejlődő, erős kapitalizmussal”. *Feleki L.*: Egy elfelejtett szocialista i. m.

48 Egri Újság, 1918. szept. 11.

sajtótörténész kutatásai másra utalnak. Szerinte Somfai Nagybecskereken elődjétől (Brájer Lajostól) eltérően nem volt sem túl közkedvelt, sem túl rokon-szenves. „Szakmai ridegség” jellemezte amúgy „korrekt” lapszerkesztését, amelynek eredményeképpen a *Torontál* színvonala visszaesett. Azt pontosan rögzíti, hogy Somfai 1917. június 14-ig állt a lap élén, de semmiféle politikai, vagy más konfliktust nem említ.⁴⁹ A távozás inkább a Tisza-kormány előző havi bukásával függhetett össze, ami a *Torontál* kormányzó párthoz kötődését figyelembe véve oka lehet a változásnak. Az egykorú tudósítás mindenesetre csak arról szólt, hogy „Somfai János kartársunk, a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége igazgatóságának tagja, ki az említett lapnak tizenöt éven keresztül felelős szerkesztője volt és aki a lapnak a vegyesajku (magyar, német, szerb) lakosságú vármegyében, tapintatos szerkesztésével tekintélyt tudott szerezni, megvált a lap kötelékéből és Budapestre költözött, ahol értesülésünk szerint, értékes zsurnaliszta-tehetségét érvényesíteni szándékozik. A *Torontál* felelős szerkesztői állását Mayer Jenő dr., a tulajdonos fia vette át, aki jogi tanulmányait külföldi egyetemeken végezte”.⁵⁰ A rövid hír semmiféle politikai konfliktust nem említ, viszont nagyon is elképzelhető, hogy a tulajdonos fiának kellett Somfai helye, a vele járó behívás alóli (protekciós) mentességgel – de az is elképzelhető, hogy az írónak egyszerűen elege lett a vidéki életből. Gyermekei felnőttek, mindhárom fia katonai szolgálatot teljesített.⁵¹ Somfai János póttartalékos behívásához nem volt szükség semmiféle rendkívüli okra – három évi háborúskodás, a vele járó rettenetes emberveszteség elég volt e katonai szempontból élemedett korosztály igénybevételéhez. Somfai negyvenhat évesen persze nem került a frontra, a katonai büntetőintézet írnokaként nagyjából egy évig teljesített szolgálatot a hátszágban, majd visszatért Budapestre. 1918 nyarának végén jelent meg neve először az egri sajtóban egy Budapestről küldött cikk aláírásaként. Ezzel megkezdődött élete újabb, egyben legmozgalmasabb fejezete, 1918–19 egri krónikásaként.⁵²

Egri szerepvállalása miatt Somfai Jánost 1919 augusztusában letartóztatták és az év vége felé nyolc havi börtönre ítélték. Ezt kitöltve – az előzetesben, vizsgálatban eltöltött időt is beleszámítva – 1920. április 10-e körül szabadulhatott. Innen kezdve élete utolsó húsz éve jószerével homályba vész. A családi legenda tudni véli, hogy Zalaegerszegre internálták, s hogy onnan megszökött,⁵³ de ez valószínűleg a börtönbüntetés kissé torzult emlékezete. Leginkább arra utal-

49 Németh F.: A nagybecskereki sajtó i. m. 40–42.

50 Pécsi Napló, 1917. jún. 22.

51 A *Magyarország* 1918. március 30-i számában megjelent hír szerint „Somfai István fiatal iparművész, aki már 1915 október 21-n esett Volhíniában orosz fogságba, most szabadult ki fogságból. Somfai István febr. 5-én szökött meg s rövid bujdosás után frontunkhoz érkezett. Somfai legidősebb fia Somfai János verseci [helyesen: nagybecskereki] hírlapírónak, aki három fiával együtt maga is katona. Ugyanerről számolt be a Világ, 1918. március 20-án.

52 Erről részletesebben lásd Rainer M. János: 1918–19 egri krónikása i. m.

53 Feleki L.: Egy elfelejtett szocialista i. m.

hat, hogy büntetése letöltését követően nem szabályosan, útlevéllal hagyta el Magyarországot. Egy darabig Bécsben élt, ahol a *Bécsi Magyar Újságnak* dolgozott,⁵⁴ majd 1921-ben visszaköltözött Nagybecskerekre. A bizonytalan adatok szerint könyv- és/vagy újságkereskedést nyitott, és azt vezette. De nem adta fel az írói-újságírói munkát sem: 1922-ben *Fáklya* címmel indított „szépirodalmi, művészeti és kritikai” heti folyóiratot azzal a Hesslein Józseffel, aki a háború alatt elsősorban a köztisztviselők, de általában a középosztály problémáiról is írt esszéket, egyebek között a *Nyugatba*. A *Fáklya* első számában olvasható szerkesztőségi beköszöntő (ami biztosan Somfai munkája) jól érzékelteti a helyzet megváltozását 1918–19-hez, de akár Somfai 1917-ben záruló első becskerei korszakához képest. „Fáklyával kell járnunk ma sötétlő, göröngyös utakon, friss romok között. Életutak és emberutak mély gödrökbe vesznek. [...] Fáklyával kell keresnünk egymást, hogy együvé kerüljünk, s együtt menjünk a romok, temetők, az örvénylő fekete vizek mellett. Fáklyával kell keresnünk a szépet, a jót, a nemest s hogy összeszedjük az emberiség porbatiport virágait...”⁵⁵ Ebbe az első számba egyébként egy rövid üdvözlő esszét küldött Jászi Oszkár, aki a *Bécsi Magyar* utolsó szerkesztőjeként ismerhette Somfait, s amelyben a magyar kultúra (kényszerű) decentralizációjáról szólva méltatta a kisebbségi sorba jutott magyarság szellemi központjait.⁵⁶ A *Fáklya* ezt a szerepet próbálta betölteni Nagybecskereken, hiszen, mint Németh Ferenc írja, „több volt egyszerű folyóiratkiadásnál, tekintettel arra, hogy Biedermeier-teadélutánokat, mese-mondó délutánokat is szervezett, igyekezett minél több értelmiségit maga köré gyűjteni”.⁵⁷ Ám mindez nem tartott sokáig, mert nyolc szám után a hetilap havi folyóirattá alakult át, majd 1922 áprilisa után megszűnt.⁵⁸ Somfai János ezután, amennyire tudni lehet, kevesebbet írt.⁵⁹ 1941-ben a német hadsereg bevonult Nagybecskerekre – Somfai még abban az évben vagy legkésőbb 1942-ben

54 A *Bécsi Magyar Újságról* lásd *Markovits Györgyi*: A Bécsi Magyar Újság, 1919. október – 1923. szeptember. Magyar Könyvszemle 93. (1977) 3. sz. 257–269.; *Gyurgyák János*: Polányi Károly a Bécsi Magyar Újságnál. Medvetánc 1. (1981) 2–3. sz. 173–242.; *Litván György*: Irányzatok és viták a bécsi magyar emigrációban. In: *Uő*: Októberek üzenete. Válogatott történeti írások. *Osiris*, Bp. 1996. 281–317.

55 Ma a *Fáklya* egyetlen száma sem található meg az Országos Széchényi Könyvtárban; az 1922. január 28-án megjelent első szám beköszöntőjét idézi *Bori Imre*: A jugoszláviai magyar irodalom története. Forum, Újvidék 1999. 77.

56 Jászi cikkét közli *Bori Imre*: Nézetek és elméletek a vajdasági irodalomról. Hungarológiai Közlemények 30. (1998) 1–2. sz. 12–20.

57 *Németh Ferenc*: Egy tragikus sorsú „kultúrfilozófus”. Wollák Gyula munkásságáról. Híd (1998) 10–11. sz. 871–875. Idézet helye 873. http://adattar.vmmi.org/cikkek/16394/hid_1998_10-11_14_nemeth.pdf

58 *Káich Katalin*: A becskerei Ady Társaság (1923–1925?). Hungarológiai Közlemények 10. (1978) 36–37. sz. 92–100.

59 *Péchy-Horváth* i. m. 325. 1924-ben úgy tudta, hogy „befejezetten, kiadásra készen hever egy kész regénye az asztalfiókjában: az Ingovány című magyar társadalmi regény. A kiadásáról, a könyvalakban való megjelentetéséről ki tudja meddig le kell mondania az írónak”. Amennyire ma tudható, az *Ingovány* soha nem jelent meg.

meghalt. Fia emlékezete szerint internálták. Erre nyilvánvalóan csak baloldali politikai nézetei alapján kerülhetett sor, hiszen származási okok esetében nem játszhattak szerepet. Ugyancsak a családi emlékezet tud súlyos betegségről (71. életévében járt ekkor).⁶⁰

Somfai János a 19–20. század fordulóján fellépett radikális reformnemzedék egyik olyan tagja volt, akinek sorsa a feledés lett. Eszmetársainál idősebb lévén jócskán felnőttkorában ragadta magával az általános változás, a modernizáló reformok iránti hevület. Magyarország két egymástól igen távoli kisvárosában próbált tenni értük, előbb Nagybecskerekén, majd 1918–19-ben Egerben. Híve lett nemcsak az 1918-as forradalomnak, hanem az 1919 márciusi kommünnek is. De amennyire ma tudható, a bolsevik kommunizmusig sohasem jutott el, 1919 után pedig visszatért fiatalsága, szépirodalmi művei sajtóságos forradalmához. A *Bécsi Magyar Újságban* és az ő nagybecskereki *Fáklyájában* mindenesetre az októberista emigráció és a szociáldemokrácia irányában tájékozódó, de a bolsevizmus iránt olykor kérlelhetetlenül kritikus radikálisok írtak. A kapitalizmus és kritikája, a késő dualizmus magyar világa Somfai János számára elsősorban erkölcsi kérdés, egyéni létprobléma volt. A megoldást nem a nagyvárosi utcán, de nem is az üzemi munkásságban, hanem az emberi gondolkodás sajátos, felvilágosító forradalmában látta.

60 *Feleki L.*: Egy elfelejtett szocialista i. m., B. Z.: Somfai János. Hét nap, LXIII. évf. 29. sz., 2008. júl.16. <http://hetnap.rs/cikk/Somfai-Janos-5439.html>